

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Пономарьова Л. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
Приазовський державний технічний університет
вул. Університетська, 7, Маріуполь, Донецька область, Україна
orcid.org/0000-0001-9367-5645
ludmila.ponomaryova@gmail.com*

Чуднова Ю. І.

*магістр кафедри української мови та слов'янської філології
Приазовський державний технічний університет
вул. Університетська, 7, Маріуполь, Донецька область, Україна
orcid.org/0000-0003-1726-198X
tvoysahar@ukr.net*

Ключові слова: *термін,
терміносистема,
комп'ютерна лексика,
комп'ютерна термінологія,
структура комп'ютерних
термінів.*

Нині в мовознавстві все більше уваги приділяється лінгвістичному аналізу спеціальної лексики різних галузей знань. Терміни пояснюють різні спеціальні поняття, які утворюють терміносистеми. І кожна терміносистема окреслює систему понять окремих наук, наукових напрямків, явища різних галузей знань.

У статті розглядається структура й робиться спроба виділити класифікаційні ознаки термінології, пов'язаної зі сферою комп'ютерних технологій у російській та українській мовах. Проаналізовано низку досліджень і поглядів науковців на визначення понять «термін», «термінологія», «структура». Ураховано думку вчених, що вивчали питання перекладу комп'ютерних термінів і викладали проблеми термінознавства взагалі. Досліджено сучасні праці в галузі комп'ютерної термінології, виявлені й класифіковані тематичні напрями розвитку комп'ютерної лексики.

Об'єктом дослідження виступає комп'ютерна термінологія, а предметом – особливості її структури й побудови. Було класифіковано терміни обох слов'янських мов за способом творення, тобто морфологічні особливості, а також за способом сполучення компонентів у порівнянні й зроблено певні висновки. Здійснено спробу окреслити структурні ознаки комп'ютерних термінів і словотвірні процеси в них із метою їх комплексного дослідження в українській і російській мовах.

Синхронний аналіз комп'ютерних термінів української та російської мов виявив значну кількість запозичень латинського походження або термінів, створених на основі елементів латинських слів. Аналіз показує, що більшість однокореневих термінів утворюється шляхом міжмовних запозичень. Ознакою сьогодення є також використання комп'ютерної термінології в усному мовленні, що приводить до утворення некодифікованої лексики з власною структурою – комп'ютерного жаргону як засобу міжкультурної комунікації. Відзначено, що процес запозичення з англійської мови триває, що характеризує термінологію в обох слов'янських мовах високим ступенем інтернаціоналізації. На основі досліджень учених сформульовано переважні принципи подальшого розвитку комп'ютерної термінології в обох мовах.

STRUCTURAL FEATURES OF THE COMPUTER TERMS OF THE UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGE

Ponomarova L. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology
Priazovsky State Technical University
Universitetska str., 7, Mariupol, Donetsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9367-5645
ludmila.ponomaryova@gmail.com*

Chudnova Yu. I.

*Masters Student at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology
Priazovsky State Technical University,
Universitetska str., 7, Mariupol, Donetsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1726-198X
tvoysahar@ukr.net*

Key words: *term, terminological system, computer vocabulary, computer terminology, structure of computer terms.*

Nowadays more and more attention in linguistics is paid to the linguistic analysis of special vocabulary of various branches of knowledge. The terms explain various special concepts that form terminological systems. And each terminological system outlines the system of concepts of individual sciences, scientific directions, phenomena of different branches of knowledge.

The article examines the structure and attempts to identify the classification features of terminology related to the field of computer technology in Russian and Ukrainian. A number of researches and views of scientists on the definition of “term”, “terminology”, “structure” are analyzed. The opinion of scientists who studied the translation of computer terms and covered the problems of terminology in general is taken into account. Modern works in the field of computer terminology are researched, thematic directions of computer vocabulary development are revealed and classified.

The object of research is computer terminology, and the subject – the peculiarities of their structure and construction. The terms of both Slavic languages were classified according to the method of creation, ie morphological features, as well as according to the method of combining components, compared and certain conclusions were made. An attempt is made to outline the structural features of computer terms and word-forming processes in them in order to comprehensively study them in the Ukrainian and Russian languages.

Simultaneous analysis of computer terms in Ukrainian and Russian revealed a significant number of borrowings of Latin origin or terms created on the basis of elements of Latin words. The analysis shows that most monosyllabic terms are formed by interlingual borrowings. A sign of today is also the use of computer terminology in oral speech, which leads to the formation of uncodified vocabulary with its own structure – computer jargon as a means of intercultural communication. It is noted that the process of borrowing from English continues, which characterizes the terminology in both Slavic languages with a high degree of internationalization. Based on the research of scientists, the basic principles of further development of computer terminology in both languages have been formulated.

Постановка проблеми. Науково-технічна термінологія формується паралельно зі швидким розвитком науки й появою нової техніки, зокрема процес створення комп'ютерних термінів зумов-

люється тотальною комп'ютеризацією всіх галузей життя, тому вивчення динаміки номінативних процесів технічної галузі актуальне. Під номінативними процесами ми розуміємо створення

мовних одиниць із функцією номінатива, які призначені для найменування чи виділення фрагментів дійсності. Обізнаність у лексичному наповненні комп'ютерної галузі надважлива для функціонування «технологічно орієнтованої» людини в сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки «професійна мова» передбачає активне вживання термінів – розповсюджених лексичних одиниць серед представників професій різних сфер, то саме вони є джерелом активного збагачення лексичного складу розвинених сучасних мов, що дає підставу вважати вивчення проблематики термінології надзвичайно значущим. Ойгеном Вюрстер, австрійський науковець, і Дмитро Семенович Лотте, російський термінознавець, були першими, хто заклав фундамент вивчення термінології як науки. Їхні праці датуються 1930 роком, а в 60-х роках ХХ ст. було запропоновано сам термін «термінологія». А. Ніколаєва [1] робила спробу проаналізувати сучасну комп'ютерну термінологію в українській мові з погляду її походження. Такі науковці, як І. Горбачевський, В. Акуленко, О. Реформатський, А. Д'яков, І. Кочан, О. Кубрякова, Т. Кияк, Г. Мацюк, Д. Лотте, Л. Симоненко, О. Суперанська у своїх працях викладали загальні проблеми термінознавства. Г. Наконечна, З. Куньч [2], О. Литвин досліджували окремі питання, що стосуються різних галузевих терміносистем. І. Метлинська вивчала мовностилістичні проблеми української комп'ютерної термінології [3], а Н. Грицик у своїй праці розглянув основні спроби перекладу комп'ютерної термінології [4]. О. Симоненко викладав питання з історії становлення та розвитку терміносистеми інформаційних систем і технологій [5].

Метою статті є аналіз структури комп'ютерної лексики російської та української мов.

Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких *завдань*:

- 1) визначити поняття «комп'ютерний термін» і «комп'ютерна терміносистема»;
- 2) проаналізувати способи номінації комп'ютерних термінів;
- 3) виявити структурні особливості комп'ютерної лексики й словотвірні процеси в цій галузі знань.

Виклад основного матеріалу. Сучасні російська й українська мови активно збагачуються новою лексикою та термінологією з наук, які стрімко розвиваються або навіть тільки формуються. Українська й російська комп'ютерні фахові мови, або як їх ще називають, субмови є набором нових спеціальних орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних та інших мовних засобів, які своєю чергою формуються в сучасному загальноінтелектуальному й інформаційному просторі й

складають мову нової галузі науки – комп'ютерних технологій. Комп'ютерні терміни входять до комп'ютерної лексики, «яка формується в предметній сфері, технологічно пов'язаній із виробництвом персональних комп'ютерів і програмного забезпечення до них» [6, с. 16].

Для дефініювання всіх термінів будь-якої окремої галузі існує поняття «терміносистема» – «знакова модель певної галузі науки, техніки, мистецтва й іншого, яка враховує лексико-семантичні й словотвірні зв'язки між номінаціями – термінами» [7, с. 224].

Одна з головних ознак термінології – системність, а вище вказане поняття «терміносистема» дозволяє підкреслювати цю її важливу властивість. У термінологічній системі може бути виокремлено осібні елементи. Ядром комп'ютерної лексики є термін «комп'ютер». Уся комп'ютерна термінологія певним чином пов'язана із цим поняттям.

З активним використанням персонального комп'ютера, яке швидко здобуло поширення, в російську й українську мови потрапила велика кількість зарубіжної лексики, а саме англійської, і замість багатьох звичних понять стали вживатися запозичення: електронно-обчислювальна машина тепер – персональний комп'ютер, друкувальний пристрій – лінійний принтер, графічний пристрій – плотер тощо.

Усі терміносистеми через зовнішні зміни самі можуть набувати або втрачати свої елементи, тобто саморегулюватися, залучаючи в цей процес найоптимальніші для цього способи. Таким чином, вивчати структурні особливості характеристик термінів інновацій корисно з боку з'ясування:

- 1) ступеня продуктивності способів / засобів номінації термінотворення;
- 2) складності концептуального апарату й понять галузі (на основі сполучення структурного й семантичного аналізу).

Транслятологія розглядає структуру терміну як надважливий чинник адекватного перекладу, оскільки головна задача перекладача – як найточніше відтворити структуру вихідної одиниці в цільовій мові.

Терміни змішаного типу в українській мові мають декілька варіантів формування: за допомогою іншомовної основи й додавання українського афікса (переважають терміни із суфіксом -ість; -анн(я); -ц(ія) тощо); за допомогою двох основ – української та запозиченої (переважно греко-латинської або поширених суфіксів мульти-, авто-, відео-, міні-, мікро-, макро- тощо); через транслітеровані чи нетранслітеровані аббревіатури. Тому під час перекладу маємо декілька груп термінів змішаного типу, а саме:

а) терміни-варваризми (самостійні чи в складі комбінованої терміноодиниці):

Українська мова – російська мова

накопичувач CD-ROM – накопитель CD-ROM
режим онлайн (офлайн) – режим онлайн (офлайн)

web-сторінка – web-стораниця

HTML-код – HTML-код

IBM-сумісність – IBM-совместимость

б) запозичена основа + український / російський афікс. В українському термінотворенні в галузі комп'ютерної техніки найчастіше вживаються суфікси -аці(я), -уван, -юван, -анн, -енн. Найбільшу групу складають терміни на -аці(я) (приблизно 43 %). В російському термінотворенні – -ир, -ов, -ова, -ни:

українська мова – російська мова

архівування – архивирование

блокування – блокировка

сканування – сканирование

комп'ютеризація – компьютеризация

тиражування – тиражирование

копіювання – копирование

інсталяція – инсталляция

в) інтернаціональна основа (терміноелемент) + українська / російська основа:

українська мова – російська мова

гіперпосилання – гиперссылка

автоперезапуск – автоперезапуск

автозберігання – автосохранение

мультидоступ – мультидоступ

макррозасоби – макроспособы

мікропроміжок – микропространство

техобслуговування – техобслуживание.

За способом сполучування компонентів розрізняють атематичні й тематичні терміни.

Перша група складних або складових композитів утворюється шляхом безпосередньої інтеграції. Запозичені компоненти й основи суто українських і / або російських слів виступають як основи. Моделі комп'ютерних номінацій, наведені нижче, є прикладами такого типу:

1) іменник + іменник:

укр.: реєстр-пам'ять, скан-код, блок-маркер, блок-схема, система-путівник, символ-заповнювач, крос-система, поле-лічконик, слово-ознака, пакет-модуль, оригінал-макет, мітка-заповнювач, слот-граматика, база-зміщення, буфер-текст, меню-каскад;

рос.: интернет-адрес, интернет-агрессор, вирус-червь, интернет-сообщество, бизнес-пользователь, байт-код;

2) прислівник + іменник:

укр.: швидкодія, післядрук, післяпрограма, післяредагування, багатозадачність, багатозв'язність, багатозначність, багатополюсник;

рос.: многозадачность, послепечатать;

3) прислівник + прикметник:

укр.: швидкодійний, швидкокодуювальний, швидкозбіжний, швидкообертювий, швидкооспадний, багаторівневий, багатоадресний, багатовимірний, багатознаковий, багатоцифровий, багатотермінальний;

рос.: многоцифровой, многофункциональный, многознаковый, многоуровневый;

4) числівник + прикметник:

укр.: шестивимірний, чотиризнакий, чотириадресний;

рос.: шестиядерный, пятимерный, двухфакторная, двухпроцессорный;

5) символ + іменник (X-модем, PU-скранування, р-код, Р-каналний).

До другої групи тематичних композитів належать терміни, утворені на базі інтерфіксного сполучення взаємозалежних основ, тобто шляхом об'єднання в одне словесне ціле кореневих морфем за допомогою голосних о, е. Серед подібних утворень найчастіше зустрічаються такі моделі:

1) іменник + о + іменник:

укр.: частотограма, системотехнік, номеронабирач;

рос.: автоапдейт, автозагрузка, автовакцинация;

2) іменник + о + прикметник:

укр.: хрестоподібний, частотновибірний, стрічкоподібний;

рос.: автодекрементный;

3) займенник + о + іменник :

укр.: самопуск, самозавантаження, самосинхронізація, самоналаштування, самоконтроль;

рос.: самозагрузка, самопуск, самосинхронизация, самонастройка.

Висновки. Таким чином, комп'ютерний термін має низку особливостей, невластивих як для української, так і для російської мов. Тому можна стверджувати, що комп'ютерна термінологія за більшості перетинається із цими мовами: частково збігається з ними, а частково виходить за їхні межі. Комп'ютерна термінологія як частина словникового складу мови постійно збагачується. І це є перспективним для нашого подальшого дослідження. Сучасна українська й російська комп'ютерна термінологія характерна генетичною різноманітністю її одиниць, що відбиває тривалий історичний процес формування терміносистеми й вплив на неї різних мовних і позамовних чинників. Структурний аналіз цих термінів дає змогу повною мірою виявити основні тенденції та закономірності їхнього розвитку.

Комп'ютерні терміни як постійно змінюваний і доповнюваний прошарок лексики мають перспективи на майбутні дослідження, оскільки приводять до трансформації наявних термінологічних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніколаєва А. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 20 с.
2. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність : монографія. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2006. 216 с.
3. Метлинська І. Мовностилістичні проблеми української комп'ютерної термінології. URL: <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11860/1/21.pdf>.
4. Грицик Н. Комп'ютерна термінологія та основні способи її перекладу. URL: <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/2280>.
5. Симоненко О. З історії становлення та розвитку терміносистеми інформаційних систем і технологій. *Українська термінологія і сучасність* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во КНЕУ, 2003. Вип. 5. С. 169–174.
6. Комлева И. Принципы формирования русской компьютерной терминологии : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 ; Российский университет дружбы народов. Москва, 2006. 230 с.
7. Українська мова. Короткий тлумачний словник термінів / за ред. С. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

REFERENCES

1. Nikolaieva A. Strukturno-semantychna kharakterystyka terminolohii prohamuvannia, kompiuternykh merezh ta zakhystu informat-sii : avtoref. ... dys. kand. filol. nauk :10.02.01. Kharkiv, 2002. 20 s.
2. Kunch Z. Ukrainska rytorychna terminolohiia: istoriia i suchasnist: monohrafiia. Lviv : NU "Lvivska politekhnik", 2006. 216 s.
3. Metlynska I. Movnostylistychni problemy ukrainskoi kompiuternoii terminolohii. URL: <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11860/1/21.pdf>.
4. Hrytsyk N. Kompiuterna terminolohiia ta osnovni sposoby yii perekladu URL: <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/2280>.
5. Symonenko O. Z istorii stanovlennia ta rozvytku terminosystemy informatsiinykh system i tekhnolohii. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist. zb. nauk. pr.* Kyiv: Vyd-vo KNEU, 2003. Vyp. 5. S. 169–174.
6. Komleva I. Printsipy formirovaniya russkoy komp'yuternoy terminologii: dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 ; Rossiyskiy universitet druzhby narodov. Moskva, 2006. 230 s.
7. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk terminiv / za red. S. Yermolenko. Kyiv: Lybid, 2001. 224 s.